

FILOZOFIJA KAO ODGOJITELJICA

MILENA RADOVAN-BURJA
Sveučilište u Zadru
Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja

UDK: 613.83 : 373 (497.5)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific article

Primljeno
: 2011-12-55
Received

SAŽETAK

U članku se razmatra odgojna i emancipatorska uloga filozofije, temeljem osobnog iskustva zalažem se za proces odgajanja kao odgajanje mišljenja, tragalačko i odgovorno (iz)vođenje u smislu procesa uzajamnosti svih koji su uključeni u odgoj, doprinoseći boljem iščitavanju smisla, čovjeka i postojanja općenito. Filozofija, ne samo kao sustav znanja nego kao način mišljenja, kroz upitnost i odgovorno promišljanje, otvara nam mogućnost da kao svojevrsni filozofi vlastitog odgajanja, aktualiziramo svoje potencijale da bi se u osobnom i u društvenom životu emancipirali istinski se odnoseći prema osmišljavanju sebe i drugih.

KLJUČNE RIJEČI: *filozofija, emancipacija, mišljenje, učenje i razumijevanje, odgovornost za smisao*

UVOD

Od sokratovskog uzora u traganju za istinom, preko Aristotelovog zagovaranja da se "bez ikakve izlike treba baviti filozofijom" (Aristotel, 1987, 110), jer nas ona osposobljava da sve ispitujemo, posredstvom razboritosti učeći i tragajući da bismo osmišljavali život i odgonetavali postojanje, te tragom mnogih drugih u povijesti čovječanstva i danas, koji tragaju za istinom i smislom, filozofija mi je ne samo životni poziv nego svojevrsna životna orijentacija, osvještavajuća i odgovorna aktivnost koja mi pomaže prepoznati i komunicirati, koliko je važno iščitavati i cijiniti smisao postojanja te odgovorno djelovati u njemu.

Život je otvorenost koju ispisujemo svojim tragalačkim, spoznajnim i vrijednosnim odnosom prema životu, filozofija nam takav odnos prema životu otvara i omogućuje upućujući nas na promišljanje i upitnost svega u čemu jesmo i kao jesmo. Promišljati je nužno potrebno jer uhodanih je puteva u dinamičnom suvremenom svijetu sve manje, uvelike se rastvaraju tradicionalna značenja, a izazovi i zahtjevi suvremenog doba su ne samo složeniji nego

sadrže suptilnije zamke opasnosti za smisao, pa je potrebno odgovorno i racionalno osvještavati izbore pred koje nas život stavlja, posebno u društvima i sredinama gdje bi javno zalaganje za demokratske i emancipatorske stavove ideje trebalo biti jače, kao preduvjet osvještavanja i odgovornog življenja.

U odgojnom nam smislu filozofija temeljem ljudskog razumijevanja pomaže da se emancipiramo od neznanja i predrasuda, pomaže nam razumijeti razloge koji sprječavaju emancipaciju, razvijanjem mišljenja pomaže svakom čovjeku da postane emancipirana osoba i ujedno emancipator, o čemu kroz propitivanje intelektualne emancipacije i zagovaranje uzajamnog prepoznavanja razumskih volja u procesu učenja govori J. Rancière u svom djelu *Učitelj neznanica*. Tek kad ohrabrimo povjerenje kod drugoga da može i treba razumjeti i znati, da se to cijeni te podupire bolje razumijevanje i osmišljavanje postojanja za sve ljude, možemo poučavanje uspostaviti kao komunikaciju u kojoj "ljudska riječ koja im je upućena jest ono što žele prepoznati i na što žele odgovoriti, ne kao učenici ili učitelji, nego kao ljudi; kao što se odgovara nekome tko vam govori, a ne nekome tko vas ispituje: u znaku jednakosti" (Rancière, 2010, 19). Jer odgoj, obrazovanje, školovanje kroz čitav život, pomaže ne samo razumijevanju svijeta nego "škola treba učiti življenju, boljem življenju, poticanju saveza među kolegama radi zajedničke pomoći da se nauče življenju" (Andreoli, 2006, 129).

Zato ne samo osobno, nego polazeći od filozofije i utječući se promišljanju, mogu bar pokušati iskreno sa studentima stvarati prilike za vježbanje mišljenja, vrednovanja i prepoznavanja da je znanje važno, da je kritičnost važna, da je razvijanje struke i karaktera brana protiv sveopćih zlouporaba i ometanja u razvoju drugih, te da filozofska pitanja mogu potaknuti njihovo doživljavanje traganjem za rješenjima, da to ne bude puka zabilješka u umu nego "kao spoznaja koja nam može uljepšati svagdašnjost i postati njezina bit" (Andreoli, 2006, 12).

Filozofija uvelike pomaže da samo odgajanje postaje mišljenje, a poučavanje specifičan, tragalački i odgovoran vid sudjelovanja svih zainteresiranih u procesu učenja, otvara pitanja, traga za rješenjima, vlastiti doprinos i sudjelovanje u dolaženju do znanja i razumijevanje doživljajno se jače upisuju u daljnje životne perspektive i odgovornost za njih svakog od nas.

Kad Dewey govori o iskustvu, misli upravo na to. Sam odgoj je život, sam život je odgoj, posredovano mišljenjem. Mišljenje je metoda odgojnog iskustva, "Mada sve mišljenje vodi znanju, konačna vrijednost znanja je podređena primjeni znanja u procesu mišljenja. Jer mi ne živimo u jednom konačno uređenom svetu, već u svetu koji se razvija i gde je naš glavni zadatak gledanje u budućnost, i gde gledanje unazad- a sve znanje za razliku od mišljenja je retrospektivno-ima vrednosti u onoj meri u kojoj našem suočavanju sa budućnošću pruža pouzdanost, sigurnost i plodnost" (Dewey,

1971, 108). Dewey također naglašava da mišljenje treba uvećavati efikasnost u radu i pomagati da više naučimo o sebi i svijetu u kojem živimo.

ODGOVORNOST I ULOGA MIŠLJENJA, ODGOVORNOST FILOZOFIJE U ODGOJU

Kroz kritičko i promišljajuće odnošenje prema svim pitanjima i problemima, usvajamo znanja kao iskustvo koje nas mijenja i tjera naprijed, kombinira znanje s etikom razumijevanja, te nas vodi odnosu prema svijetu, tako da ne samo spoznajemo i boljim razumijevanjem dokučujemo stvari i odnose u postojanju nego ne ostajemo ravnodušni prema društvenim nepravdama i raznim vrstama problema. Istinski je odgoj emancipatorski jer ne odgaja naprosto uklopljene i konformističke osobe, nego slobodne i tragajuće ljude koji su u stanju davati i tražiti nove prijedloge, oduprijeti se ako treba, društveno odgovorno vidjeti sebe i druge, unaprijeđujući odnos prema postojanju kao takvom.

Kad promišljajući osmišljavamo postojanje, i sami sudjelujemo nekom svojom vlastitom filozofijom koja pomaže ne samo shvaćati svijet nego i smisleno ići dalje. U tom smislu vrijednost znanja i važnost razumijevanja mogu uvjetovati misli i djela, usmjeravati i širiti prostore slobode i realiziranja smisla, posljedice se mogu odraziti na proces odgajanja i na život sam. Taj neizvjesni put traži od nas savladavanje prepreka, osviještavanje pojmova i problema, pokušavamo shvatiti smjer i vrijednost puta koji je pred nama. Ne možemo a da ne zamijetimo, kad se osvrnemo na svoj odgoj od najranijih dana, složenost naših uronjenosti u kulturološka shvaćanja i vrednovanja sredine. S vremenom sve više uočavamo da nije dovoljno da svaki čovjek pojedinačno teži znanju, ulaže napor u razumijevanje postojanja, da se mukotrpno oslobađa uvriježenih mišljenja, stereotipa i predrasuda, nego da je to odgovorni zadatak većine ljudi da bi se s objektivnošću i nepristranošću, kroz racionalno razumijevanje spoznavalo i vrednovalo jer, nažalost, shvaćamo da nas drugi vide svojim očima i iz svojih kulturoloških određenosti i spoznajnih mogućnosti, kao i iz svojih perspektiva (koje su u većini slučajeva, svi se s tim susrećemo, često na razini puke običajnosti i konvencije).

Djecu se tako još uvijek, u tradicionalnijim sredinama, potihom usmjerava da usvoje i gotovo reproduciraju obrasce ponašanja, vrijednosti i očekivanja te sredine i kulture. Ne bi to bilo loše da se često nekritički i zamagljeno, temeljem uronjenosti u stereotipe i predrasude, ne signaliziraju odgojem smjernice za već uhodane društvene zadanosti kojih se treba držati; od odgoja se očekuje da pomogne da se djeca tome pokore, što ponekad može ograničiti ambicije pojedinaca koji to nadrastaju, jer se vrjednuju nečije sposobnosti

temeljem navedenih društvenih zadanosti, a ne vlastitih vrijednosti i truda uloženog u njihov razvoj.

Ako se u tom smislu odgoj temelji na sklopovima moći koje se zaštićuju nepropitivanjem pojedinčevih vrijednosti osim vezanih za položaj u društvu, onda se od djece očekuje da budu poslušni, zainteresirani za znanja i vrline koje odobravaju već postavljeno, pa će se npr. kod nekih osoba ohrabrivati poslušnost i hrabrost da bi stekli vrline brižnosti i pomaganja, a ne će se zalagati za njih kad je u pitanju branjenje svoga mišljenja, jer bi to tada bila drskost, dakle, više se očekuje odgajanje poštivanja uhodanih sklopova vrijednosti sredine i društva, što katkad, ako ne odgovara stvarnoj ispravnosti vrijednovanja, može izazivati otpor i osjećaj nepravde.

Ovdje se ne misli proturječiti odgojnim porukama i namjerama koje žele postići neke pozitivne poruke sadržane u opravdanim maksimumima pomoću kojih se u odgoju neizravno usmjerava na buduće uloge koje mlađi članovi društva trebaju preuzimati i koje se od njih očekuju, ali nije dobro kad se u tome društvo, roditelji, odgojitelji ne trude uvidjeti svakom pojedincu pripadajuću sposobnost i vrijednost, kad se djecu, ljude općenito, ne shvaća kao ciljeve, svrhu po sebi, kad ih se ne otvara prihvaćanjima takvih ponašanja temeljem odgovornog promišljanja i cijeneći izbor na osnovi razumijevanja, te da se tome ne pokoravaju samo izvanjski po očekivanjima tradicijom zadanih puteva, nego unutrašnjim, odgovornim opredjeljenjem za ispravno i humano, makar to trebalo i mijenjati kad vrijednosti koje treba podržavati izgube svoje opravdanje u kolotečini nepropitane postavljenosti moći u društvu i puke podjele uloga.

Filozofski se postavljajući prema istraživanju odgojnih temelja, kritički i nastojeći ih razumjeti, možemo osvijestiti mnoge propuste i nerazumijevanja koji često dolaze i od onih koji su dužni odgajati i od šireg društva. Zato je potrebno obrazovanjem pripremati svakog pojedinca za odgovornu borbu s pojavama koje koče razvoj znanja i potencijala kojima pojedinci i društvo mogu pravednije postavljati sklopove moći i otvarati šanse. Tada je to ujedno i samoodgoj, što je meni konkretno pomoglo da ovako ustrajno živim filozofiju ne samo kao promišljajući sustav znanja i odgojiteljicu odgovornog promišljanja nego i kao pomoć u razumijevanju nepravednih sustava i unaprijed zadanih sklopova te želju da se to ispravlja. Slažem se duboko s M. Nussbaum da svatko treba biti tretiran kao pojedinac, sa svim svojim vrijednostima i sposobnostima, i svatko na ispravan način mora imati otvoren prolaz za ostvarenje, bez obzira na spol, na društveno podrijetlo i slične unaprijedne zadanosti društva i sredine. To je naše pravo na samoostvarenje, naš pojedinačni i općeljudski hod po odgonetavanju smisla i odgovornost za smisao, o čemu ona emancipatorski govori u djelu *Women and Human Development, The Capabilities Approach*.

ISTRAŽIVANJE I SUSTVARALAŠTVO U ODGOJU

Tradicija tragalačkog i sustvaralačkog načina poučavanja kroz dijaloško dolaženje do znanja potječe od Sokrata koji u Platonovu djelu *Menon* zagovara da se vrlina može naučiti, te se u raspravi pojavljuje usporedba s drhtuljom, ribom koja djeluje na druge tako da ih na neki način paralizira, natjera da se trgnu u potrazi za znanjem, dovodeći ih u nedoumicu (u današnje doba teško je studente natjerati na takav napor traganja za znanjem). Jaspers daleko kasnije, svjestan aktualnosti pristupa, tumači da se po sokratovskoj matrici odvija kristalizacija istine u razgovoru te da je to početak filozofije: "Kada Menon (u Platonovu dijalogu) razgovara sa Sokratom o vrlini (*arete*) i zbog Sokratovih pitanja zapada u bezizlaznu situaciju, kaže: Već sam čuo da se samo pretvaraš kako ne znaš ništa i da druge dovodiš u neznanje. I sada si me začarao i zavraćao, posve me potčinio, tako da ostajem pun neznanja...kao da si po svemu nalik onoj ribi drhtulji. Jer i ona svakoga tko joj se primakne paralizira...Kada bi kao stranac u nekom drugom gradu dopustio sebi nešto slično, zatvorili bi te kao opsjenara. Sokrat na to uzvraća: Usporedba s drhtuljom je, doduše, samo onda točna kad bi se ova paralizirajuća riba djelujući na druge i sama ukočila; ako ne, onda to nije točno. Jer, ako druge dovodim u nedoumicu, onda to u potpunosti činim i sa samim sobom" (Jaspers, 2008, 13).

Izazvati druge na napor traganja za istinom i zajednički do nje dolaziti, dijaloški povezujući učenje i razumijevanje, nažalost je ipak teže postići nego što bismo željeli. Da li zbog postavljenosti sustava, da li zbog još prisutnih predrasuda i ne još dovoljno poticajnog odnosa prema znanju, perspektivama, mogućnosti utjecanja na nešto iz već postavljenih sustava moći, teško je potaknuti studente na temeljitije rasprave i pitanja koja im konkretno filozofija odgoja u smislu životnih i radnih perspektiva otvara, rijetki se zapitaju što je priroda vrline i može li se ona poučavati, također rijetko ozbiljno shvate da bi im filozofska propitivanja mogla pomoći u raščišćavanju pojmova oko pitanja dobra i zla, ispravnog i neispravnog i sl., u stvari rijetke pokreće istinska želja za znanjem i osobnim ostvarenjem tragajući i otkrivajući, u društvu i vremenu gotovih i brzih rješenja, površnih razmatranja.

S tugom primjećujem, uza sva moja zalaganja, da češće u njih prevladava uronjenost u ponavljanje obrazaca življenja koja im postavlja sredina pojačano pripadnosti strukturama moći od kojih više očekuju nego da se sami znanjem i sposobnostima izbore za svoje ostvarenje i mijenjanje, građenje u životu i društvu.

Vrlo brzo dešifriraju obrasce ponašanja koji će ih dovesti do bržeg uspjeha, te rijetko dopiru do istinske zainteresiranosti za pitanja života i njihovo odgovorno rješavanje, a na cijenjenju znanja još puno treba raditi.

Srećom, neki to ipak shvaćaju ozbiljnije, žele istinski tragati i cijene ono što su izabrali svjesni napora, treba ih ohrabrivati da bi i druge motivirali. Zapitam se zašto je sve to tako te koliko sustav, koliko sami studenti, a koliko i mi koji poučavam tome doprinosimo, preispitati kriterije i načine dolaženja do znanja, te jače obvezati institucije sustava na poštivanje kriterija izvrsnosti, jer u školstvu bi trebala vladati atmosfera ohrabrivanja slobodnog mišljenja i traganje za istinom, a ne sustav dodvoravanja i što spretnijeg igranja na brzi uspjeh bez obzira na dobrobit drugih i struke; naime odgajalaštvo je poziv koji bi trebao biti savjest i odgovornost za budućnost mladih osvajanjem njihovih životnih i radnih perspektiva temeljem kriterija znanja, humanosti i zalaganja za dobrobit i naprijed.

Kako je filozofija poučavanje mišljenju i vodi transformaciji svijeta i života spoznajno i moralno, to bi iz odgojne perspektive u ime dugotrajnije koristi, a unutar konkretnog života i mogućnosti primjene i življenja onoga što se ispravno spoznaje tragajući, trebalo hrabro i odgovorno odgajati na takav način, jer akademska je sloboda ipak evoluirala, društva su evoluirala, mnoga su shvaćanja dostupna većini ljudi, većinu društvenih nepravdi i predrasuda se osvještava, što ne znači da se treba opustiti u tom otvorenom i zahtjevnom procesu odgovornoga i promišljajućeg odnosa prema svemu što nas motivira za bolje i pravednije življenje.

FILOZOFIJA U SLUŽBI EMANCIPACIJE

U svemu tome je istinski intelektualac često osamljen, često ga se doživljava kao remetilački faktor, a intelektualno poštenje ili naivnim ili opasnim za ustaljene položaje. Nisu svi dovoljno ustrajni i jaki da bi se borili, iako je to zadatak intelektualca, posebno onog odgovornog za odgoj, pomoću kritičkog mišljenja, intelektualnim poštenjem i znanjem mladim ljudima pomoći u onome što su njihova prava na budućnost i na odgovorno ostvarivanje svojih sposobnosti.

Sjetim se kad je na početku moje asistenture (još početkom 80-ih 20. st.) na FF Zadar održao predavanje jedan ruski pedagog koji je govorio o tome kako u njegovoj zemlji studenti završe najveće stupnjeve školovanja, a onda se vrate u svoje sredine koje ostaju iste, nepromijenjene i tradicionalno zatucane (užasuto sam suosjećala s takvim situacijama nesvjesna da bi to ikad moglo imati veze sa mnom, s nama), pa se zapitam zašto se tako teško, unatoč svim tehnologijama, unatoč brzim promjenama i razvoju, neki stavovi i neke sredine tako malo daju mijenjati?

Možda treba više strpljenja, a manje kritike koja se vjerojatno doživljava remetilački, makar to imalo sokratovsku namjeru da se studente, ljude općenito, uključi u dijalog, te treba vrlo pažljivo i razrađenim pristupom

pridobiti ih da naučeno bar utkaju u svoja ponašanja, razumiju i cijene to što su promislili i razumijeli. Temeljem toga neki će se dalje pitati, a svi će se morati uključiti u razvijanje mreže društvenosti koja cijeni i uspijeva razumijeti vrijednost strpljivog rada, istine, pravednosti, slobode, humanosti, odgajanja i cijenjenja u tom smislu.

Filozofija, pomažući stjecanje vještine razmišljanja, odgaja i vuče naprijed. "Kvalitetan način ne sastoji se prvenstveno od gomilanja znanja. Sličniji je dobrom sviranju klavira. Znati kako jednako je potrebno kao i znati da... Dobro misliti znači izbjegavati zabune, otkrivati dvosmislenosti, istovremeno razmišljati samo o jednoj stvari, čvrsto argumentirati, biti svjestan različitih mogućnosti, i tako dalje" (Blackburn, 2002, 10).

Da bismo to postizali, treba poučavanje izvoditi, težiti što uspješnijim ishodom, uključujući u taj proces sokratovski i pomoću izvođenja svih. Tada svatko od nas kao na otvorenoj životnoj pozornici ne samo stvara, igrom i otvorenosti osmišljava svoje ostvarenje nego je i naš predavački posao neka vrsta uloge u koju se stavljamo da bismo studentima pomogli povezati znanje i razumijevanje te ih motivirati za daljnje usvajanje svega što ih kao osobe može razvijati. U biti se susrećemo s konkretnim izvođenjem pa trebamo biti sposobni postaviti djelo, uspješno se retorikom i gestama zauzeti za pridobivanje pažnje za praćenje predavanja i aktivno sudjelovanje, uz današnji imperativ korištenja suvremenih pomagala da bi nastava bila preglednija, omogućiti dostupnije praćenje teza koje se izlažu i koje treba problematizirati, da bi se odgovorno stvarali stavovi. U stvari, kombinirati tehnike izvođenja, uz koncentraciju na argumentiranu raspravu, sve to "odigrati što vjernije i savjesnije", da bi se dobro osjećali u smislu profesionalnog obavljanja predavačkog i odgajateljskog posla, gdje je osobnost i prepoznatljivost, iskrenost i motivacija, dijalog sa studentima, važan dio rada i priželjkivanog uspjeha svih koji u tom radu sudjeluju.

POUČAVANJE KAO MORALNI POTHVAT, ODGAJANJE ODGOVORNOSTI

Poučavanje je u stvari moralni pothvat, jer se treba odgovorno angažirati ne samo oko poučavanja nego i oko stavova koje će poučavanje proizvesti. Na suvremen i zanimljiv način, a da se to ne trivijalizira, pribjegavati načinima poučavanja kao izvođenja, njegovati surađujući a ne puko natjecateljski pristup učenju i poučavanju, provocirati aktivno i motivirajuće sudjelovanje. To vodi onome za što se također stalno zalažem, jer sam na vlastitom iskustvu iskusila važnost tih pitanja, da se time stvara ne samo demokratski prostor učenja nego doprinosi osvještavanju ljudskih prava, Jer, tek kad ljudi postanu svjesni važnosti svoga ostvarenja, važnosti kvalitetnog tretiranja svake osobe i davanje

šansi njezinu ostvarenju, što su u stvari zahtjevi postavljeni ostvarenju svojih prava i dostojanstva, bit će više motivirani, postavljat će pitanja, surađivati s drugima, respektirati pitanja i traganje za odgovorima, respektirati znanja i sposobnosti a ne zadanosti i uskogrudnosti, da se ne bi nastavila praksa isključujućeg odnosa prema pristupu i mogućnostima ostvarenja, iako će toga uvijek biti, ali društvo i institucije moraju osigurati poštivanje standarda te tako osigurati utjecaj na pozitivne promjene.

Poticanje na mišljenje, na vlastiti rast, ujedno je poticanje na odgovornost za propitivanje ustaljenih struktura koje kočje razvoj i humanost, a u tome smo nužno i sami filozofi ne samo svoje vlastite edukacije nego i svojevrsni angažman na osvješćivanju javnosti oko važnosti razumijevanja i rješavanja problema postojanja. "Osim inteligencije, jedino ljudsko svojstvo kojemu je uistinu stalo do slobode javnog govora jest taj dio duše koji više protiv zla. ...Potrebno je prije svega takvo opće obrazovanje koje bi taj dio duše u najvećoj mogućoj mjeri osposobilo za izražavanje. Zatim je potreban stanoviti režim, u kojem bi slobodu javnog mišljenja određivala ne toliko sloboda koliko atmosfera tišine i pažnje u kojoj bi se taj nevješti i slabašni krik mogao čuti. I napokon, potreban je takav institucionalan sistem koji bi na vodeća mjesta doveo one koji su sposobni i voljni da ga čuju i shvate" (Weil, 1979, 205).

To svakako uključuje pojam odgovornosti koji je u središtu čovjekova samoosvješćenja. Svaka generacija i svaki pojedinac morali bi se izboriti za autonomnu i univerzalnu svijest o odgovornosti, čemu je Kant, uz ostale mislioce, dosta doprinio razumijevajući konstituiranje osoba kao slobodno djelujućih bića kroz proces odgoja, podupirući ostvarenje osobnosti primjenom moralnih zakona, da bi se sloboda i odgovornost odgovorno živjele uspostavljajući principijelne odnose s drugima. Moralno je djelovanje nezamislivo bez racionalnosti djelovanja, a razumnost, ako se izvodi temeljem ispravno usvojenih načela, u biti odgaja za daljnje razumsko djelovanje, smatra Kant.

Također je danas važno nastavno i odgojno pripremati studente za razna osmišljavanja egzistencijalnih problema, stvaranjem situacija preko kojih ćemo učiti rješavati probleme i nositi se sa sve složenijim situacijama suvremenog života, spajajući racionalnost s odgovornošću. Biti obrazovan znači biti svjestan svoje vlastite, nezamjenjive odgovornosti i prema sebi i prema postojanju.

To uključuje i nužne promjene u odgojnom sustavu: kroz odgojne rasprave više i temeljitije potaknuti odgovornost prema pitanjima moći, pitanjima društvenih (ne)jednakosti, pitanjima otpora, društvene pravde, šansama. Učitelji i svi oni koji na odgajanje imaju izravnog utjecaja, trebali bi emancipirati sve vidove osnaživanja odnosa prema kritičnosti kao preuzimanje odgovornosti za stjecanje kontrole nad svojim i životima drugih. Također, ta

prosvjetiteljska uloga medija, roditelja, učitelja, svih odgovornih, ne smije se oglušiti o važnu ulogu i utjecaj s obzirom na sudjelovanje u demokraciji kao dijelu primjene onoga što znači biti human, poštivati zakone i doprinosti životu u pravednom društvu. Znači, odgajatelji su oni koji znaju i odgovaraju i svojim primjerom za spoj znanja i mudre primjene znanja, stvarati pozitivnu atmosferu brige, povjerenja, podrške, dijaloga, poštivanja, tolerancije, istraživanja, slobode, obveze, odgovornosti, zajedništva, uzajamnosti. Svi oni koji u tome koče druge, čine ogromno zlo napretku i humanitetu, jer neizreciva je nepravda onemogućavati drugoga da napreduje ispravno i tako da svojim kvalitetama može obogatiti postojanje, zanižem svatko od nas pred dubinom zla, pred bezdušnosti nepriznavanja drugog, onemogućavanja drugog. Emancipacija ohrabruje razvoj, potiče i omogućuje primjenu znanja i promicanje humanosti, te je i to, u današnjem smislu, borba za emancipaciju svakog čovjeka da se ne izgubi razum za smisao i naprijed "ondje gdje čovjek govori drugom čovjeku koji mu ne može odgovoriti" (Rancière, 2010, 53).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Filozofija, dakle, kao način mišljenja i traganje za smislom, uvelike kroz život pomaže onome tko njeno odgonetavanje smisla prihvati kao izazov i odgojiteljsko orijentiranje, jer pitajući se, ustrajava na odgovornosti za to da postajemo svojevrstni filozofi vlastitog odgajanja, osvještavamo znanja i vrijednosti kroz traganje i interakciju, racionalno i odgovorno. U tome je filozofija, slažem se s Deweyom, "misao o mogućem, a ne svedočanstvo o gotovom činu. Prema tome ona je hipotetična kao i celokupno mišljenje. Ona upućuje na zadatak koji treba obaviti, na nešto što treba ispitati. Njena vrednost nije u tome što pruža rešenja (do kojih može da se dospje samo u radu) već u tome što definiše teškoće i predlaže metode koje treba koristiti u radu s njima. Filozofija bi skoro mogla da se opiše kao mišljenje koje je postalo svesno sebe, koje je shvatilo svoje mesto, ulogu i vrednost u iskustvu uopšte" (Dewey, 1971, 227). Zato je odgajanje moralni pothvat te je kao i u našim životima otvoren i nužan zadatak: "jer samo se pomoću znanja možemo *dubovno* osloboditi – iz ropstva u koje nas dovode lažne ideje, predrasude i idoli. Stoga, iako se smisao našeg života sigurno ne iscrpljuje u zadaći intelektualnog odgajanja samoga sebe, takav odgoj može presudno pridonijeti njegovom osmišljavanju" (Popper, 1997, 138). Jer, sve ono što činimo ili ne činimo, svojim radom i djelovanjem, svojim stavom prema životu, prema drugim ljudima i prema svijetu možemo utjecati na smjerove kojima idemo.

LITERATURA

- Andreoli, Vittorino (2006), *Pismo učitelju*, Zagreb, Školska knjiga.
- Aristotel (1987), *O duši. Nagovor na filozofiju*. Zagreb, Naprijed.
- Blackburn, S. (2002), *Poziv na misao*, Zagreb, AGM.
- Dewey, J. (1971), *Vaspitanje i demokracija*, Cetinje, Obod.
- Jaspers, K. (2008), *Ljudi sudbine*, Zagreb, AGM.
- Kant, I. (2001), *L'arte di educare*, Roma, Armando.
- Nussbaum, Martha C. (2000), *Women and human development, The Capabilities Approach*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Platon (1997), *Menon*, Zagreb, KruZak.
- Polić, Milan (1997), *Čovjek-Odgoj-Svijet*, Zagreb, KruZak.
- Popper, Karl R. (1997), *U potrazi za boljim svijetom*, Zagreb, KruZak.
- Rancière, J. (2010), *Učitelj neznanica*, Multimedijalni institute.
- Weil, S. (1979), *Sloboda i tlačenje*, Zagreb, Naprijed.

PROFESSIONAL TRAINING OF***ABSTRACT****Changes*KEY WORDS: *st*